

ՅԱԿ ԱՂԱԲԱՐ

ԱՂԱԿԱՆ

ԱԼԲՈՄ

ՓՈՒՆՁ ԵՐԱՐՈՐ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐ

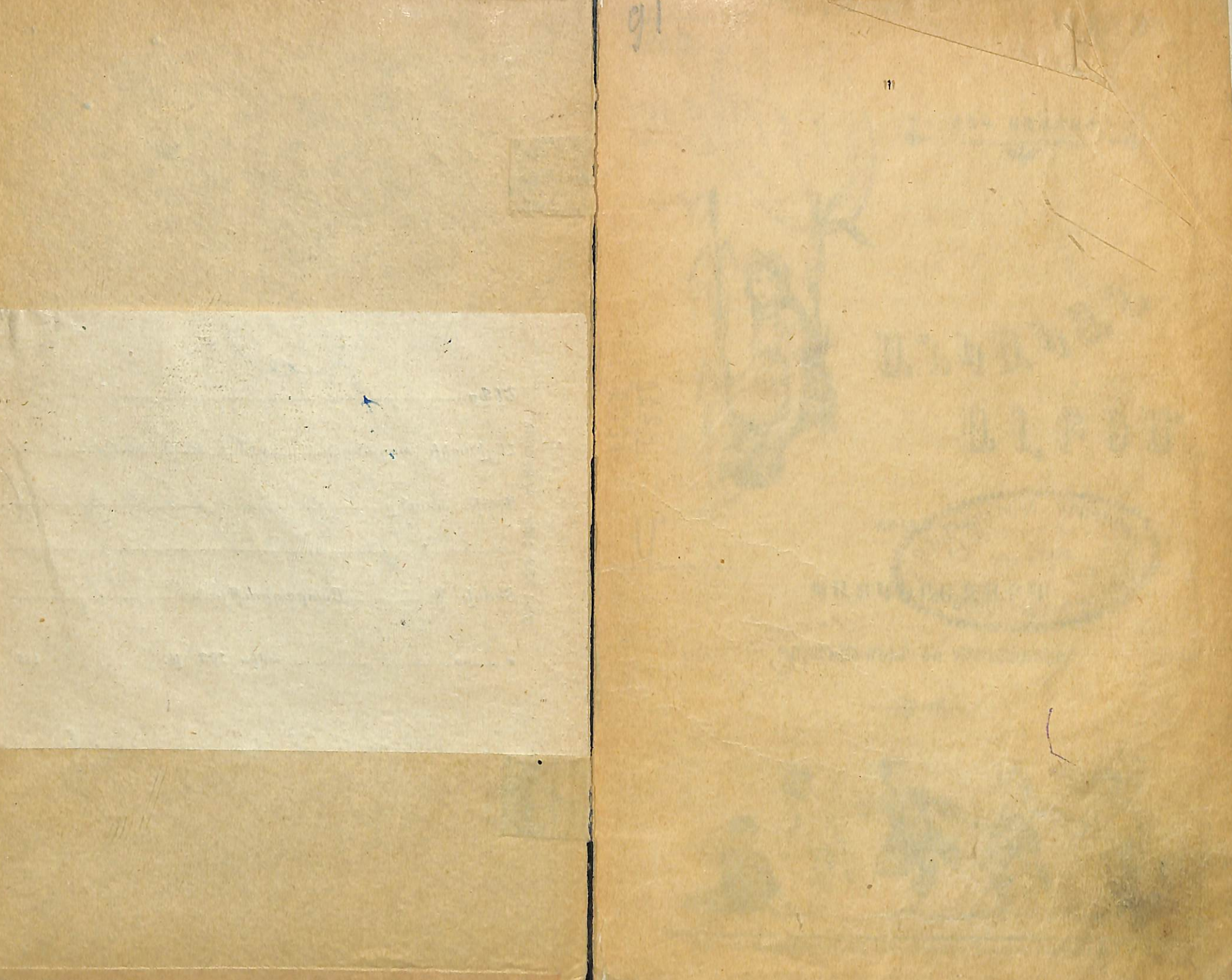
ՊԵՏԱԲԵՆՔՆԵՐ ԵՒ ՈՏԱՆԱՐՈՐՆԵՐ

891.995

Ա-43

30 MAY 2011

1834m
287
1834

891.995
4-43

u8

ԱՆԿԱԿԱՆ

ԱԼԲՐՄ

1002
6580

U.

ՊԱՏԿԱՆԱԳՐԱԿ

ՊԱՏՄԻԱԾՔՆԵՐ ԵՒ ՈՏԱՆԱԻՈՐՆԵՐ

Ն Ի Ե Ր

ԱՄԵՐԱՆԵՐԻ ՀԱՅՈՅ ԴՊՐՈՅԻ

ԻՄ ՔԱՂՅՐ

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԵՐԻՆ

— Է՛ն օտար երկնքի տակ ապրող սանիկներին, որոնցից տղան ու աղջիկը հայ հողով անւած, միմեանցից ընդունակ ու միմեանցից ճարպիկ էին դպրոցումս:

Շատ ապրեն նրանք, մութագներին հասնեն...

Աւ, թէև այսօր, հաղարաւոր վերստեք, ծով ու ցա-
մաքով հեռու ենք իրարից, բայց նրանք միշտ կը մնան
իմ սրտում ու իմ յիշողութեան մէջ անմոռանալի:

Կարօտագին սրտով
ուսուցիչ՝ ՅԱԿ. ԱՂԱԲԱԲ

1908 թիւ, 25 յունիսի.
Թիֆլիս:

Պ Ա Պ Ա Ր

Պապար, պապար, սիրուն ջան,
Չախիզ մատաղ՝ կըշ-կըշան,
Պապար արա՛, դօրանաս,
Լացն ու կօծը մոռանաս:

Երկու թըխիկ թաթերով՝
Ծածափ արա՛, համ պապար,
Էս բու թըմփիկ տոտերով՝
Համ թըրվրոն, համ ծածառ:

Պապար, պապար, այ բալա,
Պապար արա՛, բըբըլն,
Տւած կաթս քեզ հալալ,
Ջան, իմ անգին գու լալա:

ԶԱՆԱԿԱՆ

Օ՛ր-ըզրո՛ր-ըզրո՛ւ... զո՛ւ՛, լուսաշա՛ւ,
Վեր կա՛յ, Թառից ցած արի,
Երնէկ քեզ պէս քնուկ հաւ
Մեր նանն էլի՞ կրճարի:

Եւ հաւերբը սուս ու փուս՝
Թռան մէկ-մէկ ընկոյ դուրս...

—Յո՛ւղը-ղրո՛ւղը-ղո՛ւ... ղո՛ւ՛, ճաշ դառա՛ւ,
Այա՛ն նանի, դուրա արի,
Դեռ էնքան էլ չես պառաւ,
Որ ժամ գալդ այարի:

Պառաւ նաեւ դուրս եկաւ,
Զալ աքլորին կռւտ աւաւ:

Р О Р Р О У Ы Ы Ъ

£ 8 8

I.

առան հօբիւրը շատ տնտես կին էր:

Նա թէև ծերացել և վաղուց հարսնե-
րի տէր էր դարձել, բայց և այնպէս դեռ
աշխույժ էր և իր տան կառավարութիւնը
ձեռքից բաց չէր թողնում: Երկար տառիներէ ընթացքում
Նա այնքան էր փորձել, որ իզուր տեղը մի ծեղ անգամ
չէր կորցնի իր ընտանիքից: Նրա համար «կծած կորեկն»
էլ գին և կարեւորութիւն ունէր:

Գիւղում ով չէր ճանաչում Սառան հօքերին, գեղջկուհիներից ո՞րը նրանից խրատ ու խորհուրդ չէր լսել: «Օխտը եագն» անգամ նրա սրտի սիրելին էր և նրա հարազատ բարեկամը: Ամենքը, մանաւանդ տնատէր կանանցից ու «շնչներես» հարսնիւրից շատերը, մի որեւէ կարիքի կամ նեղութեան ժամանակ՝ վազում, գալիս էին նրա «խելքի կտրածն» իմանալու:

Եւ իրաւ, նրա «շէնք ու շնորհքը», «ձեռքի ջուրքը», նրա «կար ու ձեւը», «հունց ու պտղունցը», նրա «սագնուբազը» և «սարգուկարգն» այնքան շնորհալի, օրինակելի և խրատական էին լինում, որ ոչ միայն տեսնողները, այլ և լսողներն անգամ շտապում էին սովորել, որպէսզի իրենց «տուն ու տեղի» վրայ գործադրեն և իրենք էլ Մառան հօքիրների շարքն ընկնեն:

Լուսահոգին—անխ, նանի ջան—անմոռանալի է մանաւանդ իր մանրատր թոռների համար... Գիտէք, ճիշդ էր սիրում չալաչը Ակոփին, ճլտիկ Սեդրակին, դմբօ Գէփօին, թշիկ Լիզօին ու թմփիկ Անօին: Նրա կարծիքով, Աստծու արևն ու անձրևն իր թոռների բախտիցն էին արար-աշխարհին լոյս ու կեանք տալի, երկնքի «կէծկծան» աստղերից ամենահուր-հրատին տուողներն՝ իր «աչքի լիս» բալէքին էին պատկանում:

Նա տեղնուտեղը սէր էր, ջան ու ջիգար, լերդ ու թոր. որքան իր հարազատներին ուզում էր աւելի սիրել, այնքան ուրիշներն էլ լիանում և կշտանում էին նրա անչափ սիրուց: Ինչքան նա իր թոռներին ցանկանում էր աւելի խնամել, այնքան ուրիշներն ևս գուրգուրում ու փայփայում էին նրա սիրալիր փաղաքշանքներից:

Եւ հէնց այդ էր պատճառը, որ ամենքը նրան «հօքիը» (հօբաքոյը) էին կանչում:

II.

Մեր տունը—հերիմ Գէորգի օջախը—մի «գրգեալ» (մեծ) ընտանիք էր, հօքիըն ու մօքիըն առողջ, քեռին ու «քիճին» (հօբնդբայր) միասին: Քոյրն ու ախպէրը տանից անպակաս, և հարսներն ու փեսաներն անբաժան, իսկ դրանց բոլորի երեխանց «համբարքին» թիւ ու համար չը կար... մի խօսքով՝ կատարեալ հարսնեքատուն: Այսքանի հետ՝ եկող գնացող «ղօնաղն» (հիւր) էլ անպակաս էր մեր տնից. ինչ ժամանակ որ դար, մերոնց գլխի վրա տեղ ունէր:

Եւ այսպէս՝ օրը մի էր, հիւրերի թիւն անհամար: Օրական հինգը գալիս էր՝ տասը գնում, տասը գալիս էր՝ հինգը գնում... և բանի որ այդ տան կառավարիչը Սառան հօքիըն էր՝ թուրք և բուրգ, հայ ու «նասրանի» (անհաւատ)—բոլորն էլ հաւասարապէս հիւրասիրւում էին և հաւասարապէս պատիւ ստանում:

Եկողը՝ գալուց չէր ձանձրանում, Սառան հօքիըն՝

նրանց կերակրելուց: Օրական տասը-տասնուհինգ անգամ «սուփրա» էր, որ բացւում էր՝ թանկագին հիւրերին կըշտացնելու համար: Հէնց ամեն անգամ էլ՝ կտրած հացը, «թրմաք» պանիրն ու մնացորդ ուտելիքներն ասպարէզ չէին հանւում. ամօթ էր, օջախի համար՝ կոտորութիւն, ու տան «փուզ»-ի (յաջողութիւն) համար լաւ չէր: Միշտ նոր սուփրա, նոր կերակուր, ամեն անգամ թաժա հաց, թաժա ուտելիք, — ահա հիւրերի բախտաւորութիւնը:

Բայց մենք... էդքան «ղալմաղալումը», էդքան խառնրածքումը մեր երեսին մտիկ տուող չը կար... Սառան հօքիըն անգաղար գրադւած էր, հարսներն էլ առանց նրան չէին կարող մեր սրտի ուզածը կատարել:

— Թաժա հաց, թաժա հաց ենք ուզում, — կրկնում էինք մէկ-մէկու ետեից զայրացած, երբ քաղցած ժառանակ՝ աշխատում էին մեզ հին, «քարթիւ» հաց տալ, կամ թէ սուփրաներից ետ հաւաքած «կտոր-մատիկ» մնացորդներից, որոնք տաշտի մէջ երկար մնալուց չորացած և բորբոսնած (հին, ծաղկած հաց) էին լինում և կամ ծաղիկ ընկած ու ընջոտած...

— Թաժէն կայ ոչ, ղօնաղները կերան, հատել է, — սուսիկ-փուսիկ պատասխանում էին մեր հարսները և լռում:

— Վայ, ղօնաղների պնչներիցը ղուրս գայ, — բարկանում էինք մենք և դժկամում:

Այնուհետեւ թէկուզ լացից մէջներիցս «ճօթ» լինէինք կամ թէ գլուխներս քարէքար տայինք, մեզ լսող չը կար: Ստիպւած գնում էինք Սառան հօքիըն մօտ՝ թաժա հաց խնդրելու:

— Նանը մատաղ ըլի ձեր չալ ու չալտիկ երեսին, բա գիտէք ո՞չ, որ թաժա հացը ղօնաղների համար է, — քաղցրախօսում էր Սառան հօքիըն:

— Խի, նանի, մենք կարալ չենք ուտել, — վրա էինք բերում մենք:

— Կարաք, համա թաժա հաց որ ուտէք՝ կարալ չէք փող գտնի. — պատասխանում էր նա՝ ամենայն

«Գոն Զարար խորհուրդ էր տալիս»

ինձ տու, ինձ, — միմեանցից առաջ էինք ընկնում մենք և ուզում էինք շատ ուտել, որպէսզի փողը գտնենք:

Սառան հօքիւրն առանց ըռպէ անգամ կորցնելու՝ հարսներին պատւիրում էր տաշտի բորբոսնած հացը բե-

լրջութեամբ և հաւատով:

— Փող... գար-մացած բացա-կանչում էինք մենք, — նանի, ղնց թէ փող:

— Հա, փող... Աստու դրած օրէնք է. երե-խէքն որ բոր-բոսնած հաց ուտեն, կալի և հայաթի միջին ման գան, ան-պատճառ փող կը գտնեն: Բա-լէք ջան, էդ պատճառով՝ բորբոսնած հացը ձեզ հա-մար եմ պա-հել, որ ուտէք, ուտէք և փող գտնէք:

— Ջան, ջան, նանի ջան, բոր-բոսնած հացը

լրել: Նրանք իսկոյն կատարում էին իրենց սիրելի սկես-րոջ խօսքը և վազում, գնում, բերում, տալիս էին Սա-ռան հօքիւրն: Նա՝ մինչ պատրաստում էր բաժանելու, մենք մէկ-մէկու առաջ ընկնելով՝ աշխատում էինք որքան կարելի է շուտ վերցնել այդ չոր քար դարձած հացը՝ որ կարծես թէ մի չըտեսնւած թանկագին «Հնդու խուրմա» լինէր մեզ համար:

III.

Ուտում էինք... Աստու ուտել համարէր: Ելի Տէրը բարի տար Սառան հօքիւրն, թէ նա մեզ չէր խղճացել և ամեն մէկիս մի-մի կտոր իւղալի պանիր չէր տւել՝ մենք չէինք կարող էն բորբոսնած հացը բերաններս տանել՝ իր անասելի դառնութեան պատճառով:

Դռնն եմ ասում է. ուտելիս էնքան անախորժ չէր հացի կոշտ ու կոպիտ չորութիւնը, նրա «քար ու քորինա» պնդեղեղութիւնը, որքան նրա մէջ եղած գորշ ու կանանչ բորբոսնանքը և սև ու կապոյտ ծաղկահա-տիկները, որոնք մեր բերանում ծամելու ժամանակ, գրե-թէ մաղձի դառնութեան էին հաւասար և ճաշակողի սիր-տը տալիս ու վրա էին անում:

Բայց մենք ուտում էինք: Ուտում էինք, որովհետեւ պանիր կար մեր ձեռքին, որովհետեւ փող գտնելու ցան-կութիւնը մեր մէջ զօրեղ էր և մէկ էլ՝ որ Սառան հօքիւ-կամքն էր և մենք համոզւած էինք, թէ նա մեզ համար երբէք չարիւր չէր կամենայ:

Կերանք... կերանք ու վազեցինք դէպի կալերը, դէ-պի հայաթների քունջ ու պուճախը և սկսեցինք ամե-նայն զգուշութեամբ փնտռել մեր կորուստը՝ փողերը... Փնտռելիս անդադար կրկնում էինք հօքիւ սովորեցրած հետեւալ աղօթքը.

«Բաջըր, բաջըր, գիլի աջըր,
Կորուստս ասես՝ փայ կըտամ քեզ...»

Փսփսուժ էինք ամենայն հաւատով և գլխակոր այս ու այն կողմը ման գալիս: Մէկ էլ յանկարծ, ինչպէս եղաւ, ճլտիկ Սեդօն ուրախութեան զիլ աղաղակով սկսեց կանչել մեզ.

—Ջան, ջան, նանի ջան, գտել եմ, գրոշ եմ գտել: Նա կոպեկանոցը պինդ բռնած ձեռքին և գոռում էր և վեր ու վեր թռչում:

Մենք վազեցինք դէպի Սեդօն: Տեսանք նրա ձեռքի փողը և սկսեցինք հարց ու փորձ անել, թէ նա ո՞րտեղից և ինչպէս գտաւ:

—Հրէնիկ, մեր կալապանի կաղնու սնի տակը. սհէ գնացի, նհէ գնացի, նհէ շուռ եկայ ու հէնց էնա, ասում էի՝ «...կորուստս ասես, փայ կըտամ քեզ», մին էլ, «պուպուզ», տեսայ՝ սնի բամակին փողը վէր ընկած:

—Վա, ինչ սիրուն փող ա,—գարմանում էինք միւսներս:

—Բա՛ որ ասում էի, թէ անպատճառ փող կը գտնէք, —մէջ մտաւ Սառան հօրիւն առանձին լըջութեամբ,—դէ, հմի հաւատացիր:

—Հա, հա, նանի ջան:

—Դէ՛ որ հա, գնացէք, էլի լաւ ման եկէք, ամեն, մէկդ էլ Սեդօի նման փող կը գտնէք ու կուրախանար:

Նորից գնացինք: Այս անգամ՝ Ակօփը Սեդօին առանձնացնելով, կուռը պցեց նրա ճտովն և մտերմարար խորհուրդ էր տալիս՝ թէ էդ փողով ինչ առնեն խանութպանից. իսկ Սեդօն փողը պինդ բռնած՝ ձեռքը տարել էր գրպանը և աչքերը չօած լսում էր նրան: Այս խորհրդակցութիւնից յետոյ ցրեցին և աւելի եռանդով ու աւելի զգուշութեամբ սկսեցին փնտռել և «քաջքի» աղօթքը շուտ-շուտ կրկնել: Եւ մենք, մեղանից ամեն մէկը, մերթ փնտռում էր, մերթ գանազան որոշումներ էր անում իր մտքումը թէ՛ Սեդօի և մեր գտնելիք փողերով ինչ պէտք է առնենք չարչի Ռոստոմի դուրանից:

—Սեդօ, էհէյ Սեդօ,—երբեմն ձայն էինք տալիս մէկ-մէկ նրան:

—էդ ինչ ա, Ակօփ,—հարցնում էր Սեդօն:

—Դու գուր տեղն էլ մի ման գայ, հերիք քեզ, ինչ որ գտար:

—Խի՛ որ:

—Նանն ամեն հետ գալիս չի թիլի՛ բա իմացել չես:

—Համա ասում էք, հա, հայ թէ կուգէք, որ ես հեռանամ ու մնացածները դուք գտնէք, հա...

Փնտռում էինք. երբեմն էլ միմեանց հետ հանար անում և դարձեալ հետաքրքրութեամբ քունչ ու պուճախ ընկնում:

Օրը քինթ ու մուլթը վեր էր թողել՝ ապշել էր... Մթնում էր... Նորածին լուսնի կեռը՝ բուրից հանած մանգաղի հրաշէկ կաուցի նման պսպղին էր տալիս: Չէնձունը զաղարել՝ անսաս էր արել:

Եւ մինչդեռ ամենքը բանթող արած՝ տուն էին եկել հանգստանալու, մենք դեռ կալերի մօտերն աչքներս սեխ-մեխ տալով, կորստի էինք ման գալիս: Էնքան դէս ու դէն էինք ընկել, որ յոգնել էինք: Մինչ այս, մինչ այն, մէկ էլ լսեցինք, որ մեր սրահից ձայն էին տալիս մեզ.

—Էրեխէք, այ էրեխէք...

—Էհէյ, էդ ինչ ա,—հարցրինք մենք:

—Եկէք, հօրիւր կանչում ա:

Հօրի անունը լսելուն պէս՝ դնացինք: Լճիս դառնայ մեր նանը. լաւ իմանալով, որ ամբողջ օրը դէս ու դէն բնկնելուց սաստիկ քաղցած ու յոգնած կըլինէինք, մեզ համար «մխով» ձւածեղ էր արել: Մենք, սոված գայլի նման վրա թափեցինք թաւին և քիչ էր մնում, թաւի կոթն էլ համբուրէինք: Գերանք, սառը ջուրն էլ վերնից «կըլտ-կըլտացրինք» ու մի քիչ էլ հանար շիտակ զրոյց արինք, առաւելապէս, ի հարկէ՝ Սեդօի գտած քոռ զրոշի մասին և յետոյ՝ կրակ ու ճրագի հետ անթեղ եղանք հանգչելու:

(Արտատպած «Հասկեր»-ից):

ՔԵՕԻՎԱ ԽԱՂ

I.

ատարեալ աշնան օր էր՝ անարե
ու ցուրտ:

Գիլթօփանց Մադնի կալումը
մի խումբ երեխաներ էին հաւաքել.
Սարիբէգանց Սարօն, Ռէհանի Նիկալը,
Օրդականց Կարօն, Թաղադուլի Աթին,
Զախանց Վեոին, պստիկ Սիսակը և
ուրիշները:

Հաւաքել էին և մտածում թէ՛ ի՞նչ խաղ խաղան,
որ համ զւարճալի լինի, համ էլ աշխոյժ, որպէսզի մի
քիչ տաքանան էդ ցուրտ եղանակին: Երկար դէս ու դէն
ընկնելուց, շատ տակ ու գլուխ խօսելուց յետոյ Սարբէ-
գանց Սարօն մէջ ընկաւ.

—Տղէ՛ք, եկէք «Քեօիվա» (տանուտէր) խաղանք:

—Խաղա՛նք, խաղա՛նք,—համաձայնեցին գրեթէ բո-
լորը: Բայց Զախանց Վեոին, որ երբեմն այդ խաղի ժա-
մանակ շատ ծեծ էր կերել, սկսեց չեմ ու չում անել, վա-
խենալով թէ՛ մի գուցէ այսօր էլ նոյն օրին ընկնի...

Սակայն քանի որ խաղը շատերի ցանկութեամբ ար-
դէն որոշւած էր, նրանք ուշադրութիւն չը դարձրին Վե-

տնի դժկամութեանը և սկսեցին խաղով ընկնել, նրա
ընտրութեամբ զբաղուել:

Սարօն իր առաջարկութեան համաձայն՝ փափախի
ծակից հանեց մի «կըրմըրչտուրիկ» (կարմրագոյն) վէգ և
ձգեց տղերանց առաջը: Նրանցից ամեն մէկը՝ ձեռքն առ-
նելով վէգը, բութամտի և ցուցամտի մէջ մի քանի
անգամ պտըտեցրեց և գետին ձգելով ասաց.

—Տղէ՛րք, ի՛նչ դօշ (քաջ) կօճի է՛ (վէգ):

—Իգիթ է, իգիթ... (հերոս),—գովաբանեցին առան-
ձին-առանձին:

Խաղի համար վէգն էլ յարմար համարեց: Այժմ
ձնում էր ընտրել մէկին, որ նա՝ խաղացողներից ամեն
մէկի անունով վէգ ձգի և ինչ որ վէգն իր նստածքով
ցոյց կըտայ՝ խաղացողն էլ այն դերը կունենայ:

—Ա՛յ, էրեխէք,—դարձեալ մէջ մտաւ Սարիբէգանց
Սարօն, եկէ՛ք Սիսակին անենք «կօճբաշի» (վէգ ձգող). նրա
պէս հալալ տղայ չըկայ մեր մէջ:

—Համաձայն ենք, համաձայն,—միաբերան հաւանե-
ցին ամենքը: Եւ Սիսակը դարձաւ նրանց վէգ ձգողը:

Այնուհետեւ տղաները շրջանաձև կանգնեցին, Սիսա-
կին իրենց մէջն առնելով, սկսեցին սուր-սուր հայեացք-
ներով լրջութեամբ դիտել նրա վէգ ձգելուն, որպէսզի
ոչ մի խարդախութիւն չը կատարել ընտրութեան ժամա-
նակ: Սիսակը՝ վէգը ձեռք առնելով, մի քանի անգամ
մատներին մէջ պտըտեցրեց և ձգեց Սարբէգանց Սարօի
անունով: Վէգն ալչու (վէգի գեղեցիկ կողմը) կանգնեց
երեխէքը մի առանձին զւարճութեամբ գոռացին.

—Ըհը՛, Սարօն քեօիվա, շընհաւոր, շընհաւոր:

—Տեսնենք՝ դղիրն (օգնական) ո՞վ կըլի... հետաքըր-
քըւեցին ամենքը: Մինչ այս, Սարօն իրեն քեօիվա երե-
ւակայելով, սկսեց աւելի հսկողութեամբ հետեւել ընտրու-
թիւններին:

Սիսակը շարունակեց իր վիճակախաղը. վէգն այս

անդամ՝ Ռէհանի Նիկալի անունով նստեց թոխան (ալշուի հակառակ երեսը):

—Տղերք, բախտ եմ ասում է՛, բախտ,—գոչեցին բոլորը և Նիկալին էլ դարձաւ գզիր:

Եւ այսպէս յաջորդաբար վեզը նստեց թափ (վեգի մէջքը), Կարօն դարձաւ «ռանչար» (երկրագործ), յետոյ նստեց ճիկ (մէջքի հակառակ փոսիկ երեսը), Աթին էլ եղաւ գոգ: Ամեն մի ընտրութիւն, մանաւանդ վերջին երկուսի ընտրութիւնները՝ առանձին ծափահարութեամբ և զարմագարով ընդունեցաւ, որովհետեւ խաղի կուժն ու կուլէն նրանց գլխին պէտք է կտարէր:

Խաղի անգամները ահա պատրաստ են, դառնանք խաղին...

II.

Խաղը սկսեց, քեօխա Սարօն խաղացողներին բաժանելով միւսներին՝ առանձին կանգնեցրեց, գզիր Նիկալի ձեռքը մի հաստ լախտ տալով պատուիրեց.

—Տղերք, «պրիսուստովը» (ստեանը) բաց է, ձեզանից ով ինչ գանգատ ունի, թող մօտ գայ ու ասի:

Տղերքը միաբերան չկամութիւն յայտնեցին, պատճառաբանելով.

—Չէ՛, չէ՛, չենք ուզում: Մեր գեղի քեօխա Լօշպատ ուղը, վճիռ անելիս, գնում կանգնում է Եարալոնց փէյ-նակիտուկի վրա ու էնտեղ է վճիռ տալիս, հմի թէ ուզում էք խաղը լազաթով ըլի՝ գնանք նշանակեալ տեղը:

—Հա՛, հա՛, գոչեցին ամենքը և գնացին: Բայց որովհետեւ Եարալոնց փէյնակիտուկը հեռու էր, գզրի առաջարկութեամբ նասպանց գոմի աղբաձակի շուրջը հաւաքեցին:

Տղերանց այդ առարկութիւնը նպատակ ունէր. խաղի ընթացքում շատերը պէտք է իրար հետ կուլէին, մէկ-մէկու վայր ձգէին ու քօլօլ տալին. գիտութեամբ փէյնոտ

տեղ ընտրեցին, որպէսզի վայր ընկնելիս փափուկ տեղ վայր ընկնեն:

Հաւաքեցին: Սարօն նորից կրկնեց իր հրամանը: Ռանչար Կարօն մօտեցաւ որպէս գանգատաւոր, փափախը վերցրեց, ձեռնափայտը գետնին գիմհար տալով՝ սկսեց բարձր-բարձր խօսել.

—Քեօխա ջան, գլխիդ ու արեւիդ մատաղ, բա էսպէս օյին կլի՞, որ էս տարւան-տարին իմ գլուխն եկաւ: Ամառը դաշտումը խրճերս գողացան, սարումը՝ ձիս, մի ամիս առաջ էլ բաղումս միրգ ու խաղող չըթողին՝ ողջ տարան. երէկ էլ եզս է գողացել էս պարօն թաղաղուն-լանց Աթին, բաս որան մի գատաստան չըկա՞յ...

—Շըհատ (վկայ) ունի՞ս, չըհատ...

—Հա՛, բեզ մատաղ, հրէգիկ, Կօճին է իմ չըհատը:

Առանց հերթի սպասելու, առաջ է գալիս մեղադրւող գոզ Աթին և սուսիկ-փուսիկ, ամենայն քաղցրութեամբ սկսում է արդարանալ.

—Աղա քեօխա, ա՛յ ժողովուրդ, Կարօի ասածը գըլ-խովին սուտ է: Ա՛յ տնածակներ, երէկ ես Տանձուտի մէրումը փէտ էի կտրում, գչերա-կէսին եմ տուն եկել. բա ես Կարօի եղը ո՞նց կը գողանայի:

—Սուտ է, սուտ,—վրդովւած ընդհատում է եղնատէրը,—բա ինչո՞ւ չեմ Զախանց Վետօին ես թէ մի ուրիշի անումը տալիս: Բա ես խիղճ չունի՞մ, որ զուր տեղն ուրիշին մեղաւորեցնեմ:

Վիճաբանութիւնը տաքանում է, հեղհեղ նրանց մէջ աւելի իրարանցում է ընկնում: Նրանք հանաքուց բռնում են իրարից և ձիգ-ձիգ անում: Մինչ այս՝ ալից-ձախից միջամտում են և ասում.

—Քեօխա ջան, էլ ի՞նչու էք բանն երկարացնում, վկային խօսեցրէք՝ նա ճիշտ կասի իր ասելիքը:

Քեօխան ունկնդիրների ցանկութեան համաձայն պատուիրում է մէջ բերել վեզ վկային և նրա ցուցումնե-

րով՝ այդ գործի արդարին ու մեղաւորին ճանաչել: Սի-
սակը ձգում է վեզը քեօխվի տւած հարցի համաձայն,
վեզը նստում է թափ:

—Տղերք, դուստ որ եզը ռանչպար կարօինն է եղել,
—հաստատում է քեօխվան: Մէկ էլ են ձգում վեզը՝ մի-
երկրորդ հարցով, վեզն այս անգամ նստում է ճիկ:

—Ըհը՛, գողն է գողացել եզը,—դարձեալ հաստա-
տում է քեօխվան: Երրորդ անգամն է ձգում վեզը և
այս անգամն էլ ալշու է կանգնում: Ծափահարում են ա-
մենքը, իսկ քեօխվան չարանում է գողի վրա:

—Վճիռը հաստատ է, վերջացաւ... Գլիր աղա, էս
գողը, էս դու, դէ՛հ, բանդ տես,—հրամայում է նա իր
օգնականին:

Գլիրը բարկութեամբ լի՝ առաջն է առնում գողին
և լախտատրաք անում նրան: Մին, երկու, տասներկու,
էնքան թափում է գլիրը, որ հանդիսատեսները միջա-
մտում են և թողութիւն խնդրում:

—Լաւ, լաւ, քեօխվա ջան, գողացածը ետ կը տայ,
բանհոգի մի անիլ տայ:

—Տղերք, էնդուր է ասած՝ թէ «գող՝ սիրտը դող».
տեսա՞ք թէ գող Աթին ո՛նց էր գողգողալի խօսում:

—Հա, քեօխվա ջան, հա,—երկիւղից փաղաքում էին
իրենց քեօխվին:

Ծիծաղն ու հըր-հըռոցը խառնւած հանաք-չիտակի
հետ գող Աթին գլխին են կոտրում խաղի կուժն ու կու-
լէն: Վերջանում է խաղի այս շրջանը. տղաները սկսում
են նոր ընտրութիւն նախկինի ձեռով և խաղը նորոգում
են, որպէսիք այս անգամ էլ ուրիշին թակեն: Եթէ երկ-
րորդ կամ երրորդ անգամայ խաղերին՝ անսպասելի
կերպով դարձեալ գողը նոյն անձնաւորութիւնն է ընտր-
ւում, վա՛յ նրա ջանին. «թըթու է, որ նա է ուտում»...

Ն Ա Ն Ա

Քուն զնեմ քեզ, դու քնես,
Ծածկեմ քեզ, որ չըմբես,
Նանա, բալիկ ջան, նանա...

Անուշ քնով կշտանաս,
Անփուշ օրով մեծանաս,
Նանա, չալիկ ջան, նանա...

Քնիր բալա, հանգիստ կաց,
Ես քո կողքին եմ նստած,
Նանա, ջանիկ ջան, նանա...

Ամեն ցաւ ու շուիդ դեմ՝
Գլուխս կըտամ փոխարէն,
Նանա, մանիկ ջան, նանա...

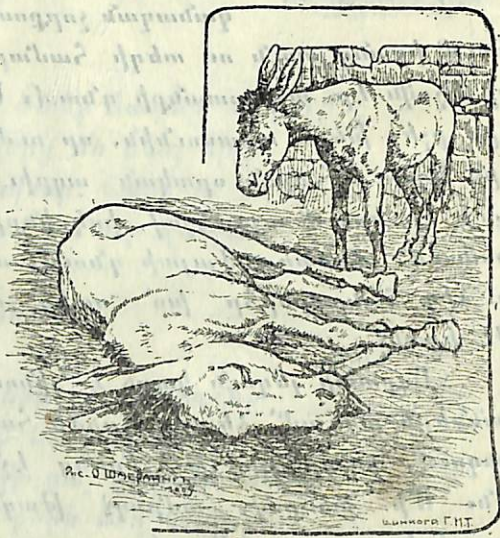

Այդ բոլոր չարչարանքը կարծես բաւական չէր. Չալօի էջը ուրիշ թշնամիներ էլ ունէր: Ամբողջ գիւղի շաւրածո մանուկները՝ հէնց որ էշին գտնուում էին պարապ, մի հնարքով դռնիցը հեռացնում էին և՛ ջուխտ ու կենտ վրան թափւելով, այնքան վազում ու վազեցնում էին անբան անասունին, որ քափ ու քրտինքի մէջ լողացնում էին նրան:

Մանուկների այդ անպիտան վարմունքը ցաւ ու կրակ էր դարձել Չալօի համար: Մեծերին, որպէս թէ «խաթրիչուն» բան չէր առում, իսկ փոքրերին, թէկուզ մտածում էր պատահած ժամանակը մի լաւ թակել, բայց այնպէս փախչում ու թաղանում էին անպիտանները, որ նրա առաջը մնում էր միայն էջը՝ իշալած կանգնած: Այսպիսի դէպքում Չալօն իր սրտի զայրոյթը էշիցնէր հանում, այնքան «վեր էր հատում», որ էշի ետին ոտքերն ուղիղ գնալու փոխանակ՝ միշտ թեք-թեք էին գնում:

Հէնց որ մի կիրակի կամ մի աօն էր գալիս, մա-

նուկների բախտը բանում էր: Նրանք գիտէին, որ «հուլմի» օրը՝ Չալօն գործի չի գնում, ուրեմն և էջը տանն է մնալու և վաղ թէ ուշ՝ գոմից կամ կալապանից արօտի են արձակելու: Չարածոները խումբ-խումբ շտապում էին դէպի Չալօի տունը և հեռու մօտիկ այնքան «մլուր» էին

Էջը յոգնում, գետին պտուկում էր ժամերով:

անում, մինչև որ էջը դռներին կերևար: Նրանց մէջ չորս թէ հինգ հոգի շատ չարերն էին, հաստապուօջ Ապ-

րօն, մեծառտի Վասիլը, բզէզ նեւօն և ծակփափախ Մուկուլը, իրենց հանգ ու հնարքով միւսների խմբապետներն էին: Ով շուտով էշին իրան ճանկն էր գցում, նրա կոճին «ալչու» էր, առաջինն ինքն էր հեծնում, գիւղից հեռացնելուց յետոյ՝ «Ղիրիթախազ» սարքում և ապա հերթով միւսներն էին «պոչահանաք» և «քարւան կտրէք» խաղում:

Մի անգամ «Ջուխտ հուլմի» (աօն) էր, երկու օր շարունակ Չալօն տանն էր—չաբաթն ու կիրակին անգործ էր անցկացրել: Նա մտադիր էր կիրակի երեկոյեան, ժամից յետոյ՝ էջով ճանապարհւելու դէպի իր մի հատիկ արտը, որ գտնուում էր գիւղի հանդից դուրս: Նա ուզում էր շուտ գնար, որ գիշերը արտի մօտ քնի, երկուշաբթի առաւօտ կանուխ գործի կաշի:

Էջը դռներին չէր: Չալօն գեղամէջ իջաւ, դէս ու դէն նայեց, սրա ու նրա գոմ ու մարագը մտաւ, այս ու այն կալապանն ու շաքարանը տնդղեց, բայց էջը չը կար ու չը կար: Իսկոյն հասկացաւ, որ չարամիտ երեխաները նորից էշին տարել էին տանջելու: Չայրացած վերցրեց մի հօնի «եղան», գիւղիցը դուրս գնալով դէպի մօտակայ արտերը՝ սկսեց անդադար աղաղակել. «Էհէ՛յ, էշ տանող, էշ տանող»: Սակայն և ոչ ոք չէր պատասխանում:

Չալօն աւելի կատաղեց և բերանը փրփրով լիքն՝ այս անգամ սկսեց թունդ-թունդ հայհոյանքներ թափել անամթների դիւին: Երբ տեսաւ, որ դարձեալ պատասխանող չը կայ, այնուհետև սկսեց ինքն իր էշին անիծել. «Երանի քեզ պէս ապրանք ուրիշն էլ ունի՞, թէ մենակ ես եմ, գէն ուտի քեզ, ինչ հայվան (անասուն) ես, հա՛...»:

Այսպէս շարունակ ինքն իրան խօսալս՝ առաջ էր գնում և այս ու այն կողմ նայելով, մտածում էր. «Չը լինի՞ թէ գրողի տարած տղաները էշիս բարերից վէր

գրած լինեն կամ մի ծածուկ տեղ թողած ու էս գիշեր, գէլերի բաժին դառնայ»:

Մինչ այս մինչ այն, Չալօն քանի յիշում էր էշի, կուլ-կուլ դռոցը, այնքան հոգին նւաղում էր և աչքերը մթնում էին: Մի առ ժամանակ այս ու այն կողմը ընկնելուց յետոյ, յանկարծ նկատեց, որ դիմացի սարիցը իրանց Նասիր ապին ցած է իջնում: Իսկոյն բարձրացաւ մի թմբի գլուխ, ձախ ձեռքն ականջին դրեց, աջ ձեռքով փափախը վերցրեց օդի մէջ ցած ու բարձր անելով՝ սկսեց կանչել.

— Էհէ՛յ, Նասիր ա՛պի, ա՛պի, ապի՛ի՛ի՛...

Նասիր ապին Չալօի հօլեղբայրն էր: Թէպէտ ծեր էր ու մազերն արևոր, բայց դեռ սուր լսողութիւն ունէր: Լսելով Չալօի խօսքերը, ընդհատեց քայլերը և ձայն տուց.

— Հէ՛յ, ա՛ղա, էդ ի՞նչ ա՛, էդ ի՞նչ ա՛ ա՛ ա՛...

Չալօն այնքան պինդ էր աղաղակում և այնքան յուզւած էր, որ Նասիր ապին ձայնը անխելի մնաց նրան և շարունակեց.

— Ա՛ խլանաս դու, ա՛պի, Նա՛սիր ապի՛.

— Աղա, էդ ի՞նչ ա՛, ի՞նչ ա՛, իմանում չե՞ս:

— Մեր էշը տեսար ո՞չ, մեր էշը տեսար ո՞չ, է՛շը, է՛շը...

— Տեսայ, համա՛ բերի ո՛չ, տեսայ, համա՛ բերի ո՛չ.

— Դժո՞րը (որտեղ) տեսար, գժո՞րը...

— Քարաբակուտի վերի լանջի՛ն, վերի լանջի՛ն:

— Հմի որ գնամ, ընդեղ կըլի՞, թէ ո՛չ, ընդեղ կըլի՞, թէ ո՛չ.

— Բաս հօ գէլը կերաւ ո՛չ, բաս հօ գէլը կերաւ ո՛չ:

Մինչ այս ու մինչ այն, արդէն երեսաները իրանց անելիքը առաջուց արել և վերջացրել էին: Երբ տեսել էին Նասիր ապին, էշին թողել էին և «քարակիտուկներ» տակը տապ արել: Այժմ էլ, երբ ականջներովն ընկաւ Չալօի և ապին «էէնն ու ձունը», ամեն մէկը շտապել էր փախչել: Հաստապուօջ Ապրօն, որպէսզի Չալօին վախեցնի,

և հնարաւորութիւն տայ՝ ընկերներին անվտանգ գիւղը մտնելու, բարձրացել էր մի սաղարթախիտ կաղնի ծառ և այնտեղից կանչում էր.

— Էհէ՛յ իշատէ՛ր, էշն արտը կերա՛ւ, էշն արտը կերա՛ւ, կերա՛ւ:

Չալօն երբ լսեց այս աղաղակը՝ սփրթնեց: Նա լաւ գիտէր, եթէ արտերի պահապանը էշին բռնի և «տուն անի» (բանտարկել), ահագին տուգանք են խլելու իրա-

Առաջին ինքն էր հեծնում

նից: Իսկոյն ձայնը կտրեց և սուս ու փուս, ծածկաբար ճանապարհով այնպէս քայլեց դէպի ապին ցոյց տաւ տեղը, որ չը լինի թէ մէկը տեսնի և «խաբար» տայ դօրօղուն (պահապան), թէ Չալօն էշին էր ման գալիս և նրա էշն էր, որ արտը կերել էր:

Այս խորամանկ հնարքով երեսաները գնացին գիւղը և Չալօն էլ տեղ հասաւ ու էշին գտաւ: Խեղճ անասունը կանգնած էր գլուխը խոնարհեցրած, ականջները ցած ձգած, պոչը ոտքերի «արանքը» սեղմած, իսկ մէջ-

քի մաղը շատ նստել ու վեր կենալուց «փետած» ու ցած էր թափած: Նա թէև ա՛խ քաշեց ու քթի ծակերից բարկութեան ծուխ ելաւ, սակայն պահապանի երկիւղից, առանց մի խօսք ասելու, էշին առաջն առաւ, տուն քշեց:

Տուն հասնելուն պէս՝ նարն տեղաւորեց, և որովհետև շատ ման գալուց և բարկանալուց յոգնել էր, այդ երեկոյ էլ չէր կարող հնձի գնալ: Մտաւ տուն, եղսում հարսի պատրաստած սովորական ընթրիքը մաքրադարձեց և պառկեց քնելու, որ առաւօտեան վաղ ճանապարհէ: Ահա մեր չարածինների արարմունքը այդ հետեանքն ունեցաւ Չալօի և նրա էշի գլխին:

II.

Լուսացաւ... Կենդանացաւ գիւղը, ոտքի ելաւ և Չալօն: Եղսում հարսը վաղուց էր վերկացել ու պաշարի խուրճինը պատրաստել: Հացը, սխտորն ու քացախով լիք կճռճը խուրճինի մի մատն էր ածել, իսկ սրոցը, հնձի մատնոցը, «սահէնն» (աման) ու «փարչը» (փայտէ կուժ) միւսը: Էշին էլ մի լաւ թիմարելուց յետոյ, փալանն ու չուլը կապել էր ու պատրաստել:

Հէնց որ Չալօն ոտքի կանգնեց, հագաւ իր հնձի «արաքեօհնակը», (սպիտակ շապիկ) երեսին մի երկու «չուփ» ջուր խփեց, գլխի փափախով երեսը աջ ու ձախ քամեց, սրբեց, մանգաղն էլ թւին ձգեց ու բեռնած էշին առաջն առնելով՝ և՛ խօսում էր և առաջ գնում:

—Տէր Աստուած, իմ երեսը Քո ոտի տակը, դու ըլես աղբատի օգնականը:

—Ա՛յ մարդ, ձայն տուց եղսումը, զգոյշ կաց օձից, գէլից. թէզ կը հնձես ու չուստ ետ կը գաս, աչքս ճանփիդ է մնալու:

Չալօն գնաց: Գնում էր էշին թօշ-թօշ անելով ու մի հաց կռան տակը դրած, և՛ ուտում էր, և՛ մտածում:

«Վերի փէշից կսկսեմ հունձը, մինչև ճաշը կաղնիներին կը հասնեմ ու մի քիչ «պատառ-մատառ» կանեմ (նախաճաշ), յետոյ մինչև իրիկնադէմ մի երեք տասնեակ խուրճըն էլ որ կապեմ. հալալ կըլի իմ կերածը»:

Գնալիս՝ աղբիւրից փարչը ջրով լցրեց, ինքն ու իր էշն էլ մի կուշտ ջուր խմեցին և շարունակեցին ճանապարհը: Արևը մի «չւան» բարձրացել էր, որ նրանք տեղ հասան: Չալօն շատ ուրախացաւ, երբ հասուն արտը տեսաւ, նրա մտքով անցած հաղար ու մի տեսակ չար ու վրասակար ենթադրութիւնները կորան, քէֆն եկաւ, որ հասկերը դեռ ոտքի վրա էին ու չէին «կծղել», փչացել: Թէև ճանապարհին նա շատ կծղած արտեր էր տեսել և կարծում էր թէ իրանն էլ նոյն օրին կը լինի, բայց փառք Աստուծ, նա չէր դժբախտացել. արտը «սաղ-սալա-մաթ» հնձի էր սպասում: Նրան թւաց թէ՛ հասկերը իրար քամակելով, մի խոնարհ ողջոյն տւին իրան: Փափախը վերցրեց, ծունկ չոքեց, հասկերից մի փունջ բռնեց և համբուրեց: Յետոյ՝ աչքերը դէպի երկինք բարձրացնելով՝ ասաց.

—Տէ՛ր Աստուած, քաղցր է քու դատաստանը, մինչև օրս պահել-պահպանել ես ինձ, օրէս դէնն էլ սաղութիւն տուր՝ անվնաս հնձեմ, խրճեմ, դիզեմ, կրեմ, կալսեմ՝ ու «դեղնազարդ» ցորենիս տիրանամ, յետոյ ես գիտեմ իմ մարդկութիւնը:

Ապա վերկացաւ, էշիցը խուրճինն ու փալանը իջեցրեց, արձակեց արօտի: Թաշկինակով գլուխը կապեց, հնձի մատնոցը ձախ ձեռքի մատներին հագաւ, աջով վերցրեց կեռ մանգաղը և երեսին խաչ հանելով՝ սկսեց հնձել: Որքան հնձում էր և ոսկեփայլ հասկերը բուռն էր անում, դաստայ հաւաքում, գետնին դարսում, այնքան աւելի քաջալերւում էր: Հնձե՛ց ու հնձե՛ց, արևի թէժ բոցն ու կրակը չէր աղբւում ոգևորած մշակին: Քրտինքը ճակատից և ականջների քամակից կաթկթում էր,

Թիկունքն ու կուրծքը խօ՛ւ և՛ քրտնում թաց էր լինում, և տաք արևի տակ ցամքում՝ չորանում։ Բայց այս գրութեան մէջ նա դարձեալ հնձում էր։ Երբ սովեց, մանգաղն առաւ ու գնաց կաղնիների սուերների տակ նստեց, աջ ցուցամատով ճակատի քրտինքը ծոր-ծոր ցած թափեց, ապա՝ սահէնը հանեց, սխտորը մէջը ծեծեց, քաջախով լցրեց, հացը բրթեց մէջը և մի կոշտ կերաւ։ Թրթաշ բրթոշը այնքան ախորժելի և զովացուցիչ էր Չալօի փորին, որ երկրորդ անգամ պատրաստեց ու կերաւ։ Յետոյ փարչը շրթնաքնքերին դնելով՝ մի կուշտ էլ շուր խմեց, բթացած մանգաղը սրեց և դարձեալ ոտքի կանգնեց ու սկսեց իր գործը։ Այս անգամ այսպէս էր մտածում։

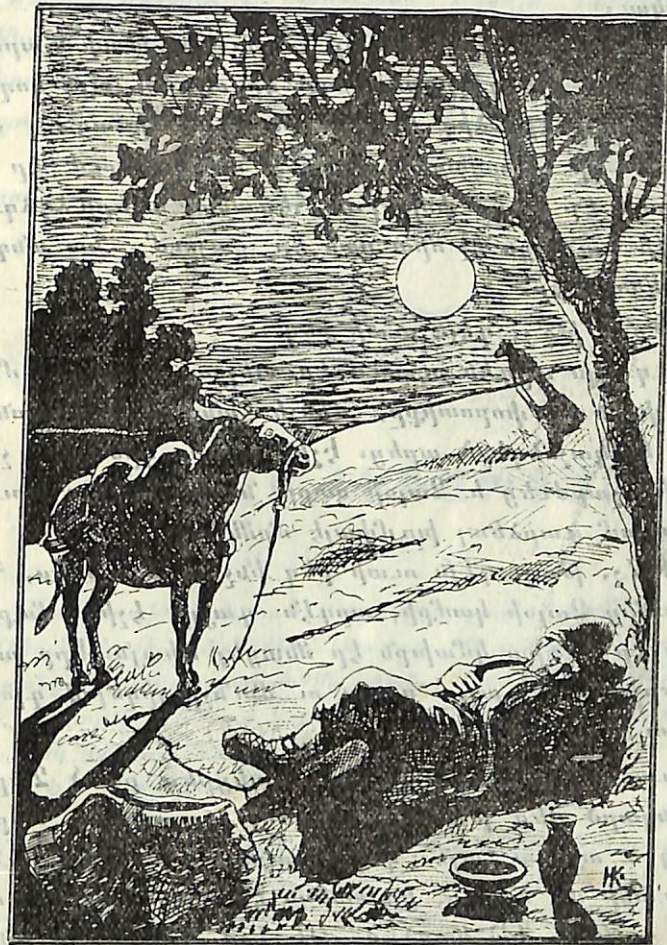
Մինչև մութը կը հնձեմ, դաստէք կանեմ, իրիկնապահին՝ «կէմներ» (կապիչ) կը պատրաստեմ ու խուրճը կը կապեմ։

Այդպէս էլ արեց. երեկոյեան, երբ նա համարեց՝ չորս տասնեակ խուրճն էր հնձել ու կապել։ Էշի քէֆն էլ լաւ էր. թէև արևի տակ, ճանճի յարձակումից հանգրստութիւն չունէր, բայց անուշ և թարմ խոտից այնքան էր կերել, որ փորն ուռել էր։

Երբ մութը մթնեց, Չալօն նորից հաց կերաւ։ Նրա դարգն այս անգամ՝ էշն էր. ո՞նց անէր, որ էշին անփտանգ պահէր։ Նա լաւ գիտէր, որ այդ հանգումը շատ գայլեր կան, հէնց որ հօտն առնեն՝ կը գան և կարող է պատահել, որ էշին էլ ուտեն, իրան էլ։ Մտածեց, մտածեց և ճարը գտաւ. փախնը ծածկեց էշին, որ գիշերային ցրտից չը մըտի, չլանի մի ծայրը կապեց նրա ոտից, միւս ծայրը իր ոտից, որպէսզի էշը չը կարողանայ հեռանալ ու մի պատուհասի չը հանդիպի։ Յետոյ մի կակուղ քար գլխի տակ դրեց, չուլը վրան գցեց ու քնեց։ Յոգնած մա՛րդ և քա՛ղցր քուն. այնպէս խորը քնեց, որ զուռնայ փչէիւր ականին՝ չէր իմանայ։

«Քնածն ու մեռածը մէկ է»։ Գիշերուայ մի ժամա-

նակ, որտեղից որ էր, մի սոված գայլ «պուպուզ», եկաւ ու նստեց էշի առաջ։ Էշը նկատելով իր անհաշտ բարեկամին, սկսեց զուալ։ Մէկ, եկու զուայ, ոչինչ չեղաւ։

Մի սոված գայլ «պուպուզ», եկաւ ու նստեց էշի առաջ

Գայլն ուղեց իր սովորութեան համեմատ խաբար տալ. դէս թռաւ, դէնն ընկաւ, առաջը ծուլ-ծուլ եղաւ և մի քիչ տեղ վազեց, որ էշը հետևի իրան, բայց երբ տեսաւ,

որ նա տեղիցն անգամ չը շարժւեց, բարձրացաւ ու թռաւ էշի կոկորդից այնպէս պինդ բռնեց ու սեղմեց, որ երկու ընկէից յետոյ՝ ահագին անասունը անշնչացած գետին ընկաւ։

Էշի մի՞ն ու սոված գա՛յլ, ուտում՝ ու թափահարում էր։ Քանի նա էշի գէշը քաշքշում էր այս ու այն կողմը, այնքան չւանը ձիգ-ձիգ էր լինում։ Չալօն իմացաւ, սա-կայն իրան չը կարողացաւ պարզել. նա կարծում էր թէ էշն ուղում էր տեղը փոխել ու հեռանալ և երբ ձգձգւող չւանը մի ծայրիցն էլ նրա ոտն էր քաշում, նա անդա-դար կրկնում էր.

—Թօ՛շ, թօ՛շ, գէլն ուտի քեզ...

Եւ գայլն արդէն ուտում էր։ Կերաւ ամբողջ մար-մինը, փորն ու փորոտիքը, մինչև անգամ չորս ոտն ու գլուխն էլ կաշւեղերծ արեց։ Էշի ոտքերը կրծելիս, չւա-նը նորից շարժւեց և Չալօի ոտքը նորից թափահարեց. այս անգամ դարձեալ խռմիպէ մըմնջաց նա.

—Թօ՛շ, թօ՛շ, գէլն ուտի քեզ ինչ անասուն ես, հա՛։

Առանց Չալօի կամքի, արդէն գայլը էշին մաքրա-զարդել էր և նրա կմախքն էր քնացել միայն։ Երբ ամեն բան վերջացրեց գայլը՝ գունչ ու մունչը լիզելով, գլուխն առաւ ու կորաւ։

Առաւօտեան ցուրտ քամին մրսեցրեց քնած Չալօին։ Նա յանկարծ վեր թռաւ, ծոյլ-ծոյլ յօրանջեց, աչքերը տրորեց և այս ու այն կողմն նայեց՝ էշը չէր երևում. թէև չւանի մի ծայրը, իր ոտիցն էր կապած, բայց միւս ծայրը չը կարէ նա կարծեց թէ էշը կտրած կը լինի և հեռացած։ Ոտքի կանգնեց և ի՞նչ տեսաւ. սիրուն էշի ոս-կորներն են սիւսի մնացել չւանի ծայրից շարւած։ Ա՛խ քաշեց Չալօն, ծնկներին ու գլխին վեր հատեց, բայց ի դուր... Յետոյ, կարծես ինքնաբերաբար նա արտասանեց.

—Ա՛յ տնաքանդի ապրանք, ասե՛նք՝ թէ՛ բգիցդ բըռ-նել էր Ատոծու անիծած գէլը ու չարչարում, բա մի չը

կարողացար զռա՞լ, որ իմացել էի ու մի ճար արել քեզ...

Հինգերորդ օրը, երբ Չալօն հնձիցը վերադարձաւ տուն, Եղսում հարսը տեսաւ որ էշի փալանն ու խուրջինը իր մարդի մէջքին է բարձւած։ Իսկոյն հասկացաւ նա իրենց թշւառութիւնը և գլխին ու ոտին «վեր հատեց»։ Այնուհետև՝ Չալօն էշի գործն էլ ինքը վիզն առաւ, և այդպէս էլ մեռաւ նա, ու նոր էշի էլ չարժանացաւ...

Բայց՝ քա՞նի այդպիսի թշւառներ կան մեր գիւ-ղերում...

Գ Ի Ի Ղ Ի Հ Ե Ռ Ա Խ Օ Ս Ը

(Զարճալիք)

Աւագ ապին կանգնած է իրենց կալուսն, իսկ Տիգրանը գիւ-ղամիջուսն և միմեանց հետ խօսում են գեղական հեռախօսով։ Տիգրանը մի ձեռքն ահանջին դրած, միւսով փափախը բռնած՝ ցած ու բարձր է անում և բարձրածայն կանչում է Աւագ ապ-նին։ Իսկ սա՝ աջ ձեռքով ձեռնափայտը գետնին յենած, ձախը տարել է ահանջի բամակը հաւաքել և լսում է.

—Ա՛պի, ապի, Աւագ ապի, — Մերոնց իշին երէկ գիշեր,
Աւագ ապի, — Երէկ գիշեր,
Աստուած սիրես, է՛շը կապի՛, Գաղանները փո՛րն են քշել,
է՛շը կապի՛... Փո՛րն են քշել...

—Ազն Տիգրան, Տիգրան, Տիգրան, — Ա՛յ հանն ա, ա՛յ տեղն ա,
էհէ՛յ Տիգրան, Թա՛մամ տեղն ա,
Իշին ի՞նչ կայ, ի՞նչ կայ նրան... Գիշոր բիճու խտակ մեղն ա,
Ի՞նչ կայ նրան... Հա՛լալ մեղն ա...

ԳԻԼԿԱՊ

(Ժողովրդականից)

ի իրիկուն Բգուկ ապին հանդումն
 իշի հաժար խոտ անելիս՝ յոգ-
 նում է և նստում, որ համ չիբուխ քաշի, համ էլ հան-
 դստանայ: Յանկարծ նրա քունը տանում է: Մէկ էլ որ
 զարթնում է, տեսնում է որ էշը չը կայ: Հայ դէս էշ,
 հայ դէն էշ, էլ չի կարողանում իշին գտնել, որովհետև հա-

կառակի պէս
 մութը գալիս,
 պատում է ողջ
 աշխարհը: Ա-
 պին ճարը կըտ-
 րած, գերան-
 դին պահում է
 հանդումն և
 հազիւ ջրամա-
 նը վերցնելով,
 շտապում է դէ-
 պի տունն ճահ-
 նանց պառա-
 լին իր իշի հա-
 ժար «գիլկապի»
 աղօթքն ասել
 տալու, որ գի-

Շտապում է դէպի տուն

շերն՝ էն «մահը տարած իշին» հանդումը գէլ չը պատահի:
 Ապին հասնում է ճահնանց գուռը, պառաւին պատա-
 հում է կալումն և «ասում.

— Բարի իրիկուն, մեր հարս:
 — Բարին քո ողորց արեին, գլխով է անում պառաւը:
 — Բա չիս ասիլ, էշս կորցրել էմ, հէնց արքայու-
 թիւն ըլի քեզ, մի վախտին գիլկապ արա՛, խնդրում է ապին:
 Ճահնանց պառաւն ամենայն հաւատով իսկոյն վեր-
 ցնում է մի տրեխ, նրա տրխատէնով աղօթում է ու տրը-
 խատէնը կապ-կապ անելով ասում.

— Գէլ ասեմ, դիլկապ անեմ, — Գէլ ասեմ, գիլկապ անեմ,
 Ատամին տակուից հանեմ, Ոտները տրխատէնեմ,
 Ծար-ճանփէն քարկապ անեմ, Օխտը կապ կապ-կպորեմ,
 Աչքերը ողջ քօռ անեմ, Առաջը մեծ հոր փորեմ,
 Իբան սար ու ձոր անեմ: Գլխին տամ՝ գլուխը հորեմ:

— Գէլ ասեմ, գիլկապ անեմ,
 Չեր իշի առաջ կալեմ,
 Առաւօտ՝ բարի լուսին,
 Դու գնաս՝ գտնես իշին.
 Ամէն և ամէն, ամէն...

Դեռ պառաւի աղօթքի կիսումը՝ Բգուկ ապին քունը
 նորից տանում է, նրան հազիւ արթնացնելով՝ առաջնոր-
 դում են տուն...

Առաւօտը երբ հանդն է գնում, տեսնում է իշից միայն
 «ոսկորներն են մնացել:

(Արատապած «Հասկեր»-ից)

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ

ԱԽՊԵՐԸ

Դառը քրտինք թափելով՝
Մեր ցաւերին ճար անենք...

Արի դնանք, եզը ջան,
Համ վար անենք, համ էլ ցան,
Աշխատանքի օրերը
Հրէս եկան, մօտեցան...

Գուլթանը դու կը քաշես,
Մաճկալդ էլ կըլիս ես,
Էն գլխիցը էս գլուխ՝
Էս փէշակն է պահել մեզ,

Արի գնանք, վար անենք,
Համ վար անենք, համ ցանենք,

Դու լաւ գիտես, եզը ջան,
Ո՛չ խոտ ունես, ո՛չ դարման,
Ո՛չ էլ մերոնք ուտելու
Չոր հաց ունին էգուցւան:

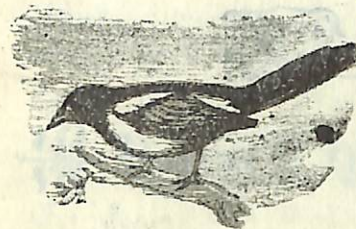
Ամբարներս դառարկ են,
Ո՛չ գարի կալ, ո՛չ ցորեն,
Մերոնց բերնից կտրելով՝
Պահել եմ քիչ սերմորէնք:

Արի գնանք, ախպէր ջան,
Համ վար անենք, համ էլ ցան,

Պարապ-սարապ մնալուց
Չեմ ու ոտս թուլացան:

Կ Ո Վ Ե Ր Ը

Արի, նանը քեզ կլիս,
Կուրծերը լի արածան,
Վեր կաց, կլիս, քիչ մեզ տուր,
Մի սպասեցնի մեզ իզուր:
Եկան մտան մեր կալը,
Տես նրանց հալն ու ափալը,
Սրա հորթն էլ է անօթի:
«Բա՛-բե՛ս, բա՛-բե՛ս» աղմկով՝
Նանը կլիս քուրդին,
Իրար գտան հորթ ու կով:
Յետոյ թողեց հորթերին,
— Բիժի-բիժի, Սօնիկ ջան,
Նրանք կերան-կշտացան՝
Կաթը ուտեմ փրշ-փրշան,
Մենք էլ մեր մասն ըստացանք:

ԱՍԶԱՂԱԿ

Այ չաչանակ
Կաչաղակ,
Սիրուն թռչնակ,
Սարսաղակ,

Մէկ էլ յանկարծ
Ջայրացած,
Աւելի խիստ
Անհանգիստ,

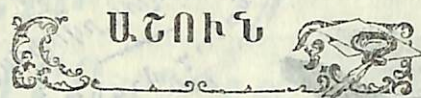
Ի՞նչ ես ընկել դռնէդուռ,
Բազ ու պարտէզ ու կտուր
Եւ մտրումդ էդ ի՞նչ կայ:

Երկար պոչդ շարժելով,
Ի՞նչ ես բացում կտուցդ
Եւ վրդովւած հոգուցդ

Քանի՜ ճըշաս,
Կըշ-կըշաս՝
— 2ըկա՛-չըկա՛,
2ըկա՛-չըկա՛...

Չայն ես տալի
Վշտալի՝
— 2ըկա՛—չէ—չէ՛,
2ըկա՛—չէ—չէ՛...

Աշուն է...

Ամառն անցաւ, եկաւ աշուն՝
խաղողի լաւ ժամանակ,
Թէն տեսքով շատ չէ նախշուն,
Բայց պտղաբեր եղանակ:

Եւ աշխուն է...

Մէկ էլ տեսար՝ արեւ կանի,
Խառնաշփոթ եղանակ,
Յանկարծ, մէկ էլ՝ անձրեւ կանի
Մի բանի՝ օր շարունակ:

Ջան, ջան, ջան...

Ամբարները լիքը ցորեն,
արին առատ, գինին շատ.
Տես, բոլորն ճնց ուրախ են՝
Տարին կանցնի անարատ:

ՔԻՍՄԱԿԻ ԱԼՄԱՍԸ

աւառական բաղաբներից մէկում
գտնում էր Գիսակինց տունը:
Այդ տան հաւատարիմ պահապանն
էր քաջ Արմատը—Գիսակի բրդոտ
և գեղեցիկ շունը: Նա ո՛չ միայն
ճանաչում, այլև շատ էր սիրում իրենց տան բոլոր ան-
դամներին, սկսած ծնողներից մինչև փոքրիկ Լուսիկը:
Նրանք բոլորն էլ լաւ գիտենալով իրենց շան հաւատար-
մութիւնը, փոխադարձաբար սիրում և փաղաքշում էին
նրան: Իսկ Գիսակն այնքան մտերմացել էր նրա հետ, որ
օր ու գիշեր, համարեա թէ անբաժան էր նրանից և այդ
պատճառով Արմատը համարում էր Գիսակի շունը, նրա
աչակերտը, մինչև անգամ նրա խաղընկերը:

Մեր պապերի ասած խօսք է. «Որդին հօրն ու մօրը
կը նմանի, ապրանքը՝ տիրոջը»: Ճիշտ այդպէս էլ Գիսակն
իր ծնողների և Արմատն էլ իր տիրոջ նման շատ բարե-
սիրտ էին: Մանաւանդ այդ երկու ընկերակիցները
շատ նման էին միմեանց՝ նաև իրենց բնավորութեամբ.
որքան Գիսակը բարի և ազնիւ մանուկ էր, այնքան Ար-
մատը ճարպիկ և խելացի կենդանի: Որքան առաջինը՝
կրակոտ և ընդունակ, այնքան երկրորդը՝ ժիր և քիճա-

տուն։ Երբեմն նրանց հետ էր լինում Գիսակի քոյրը՝ երկու տարեկան թոթովախօս Լուսիկը, որն իր փերուզեայ աչքերով ու նախշուն դեմքով, իր գանգուր մազերով ու թմփլիկ կազմաձևով՝ շատ էր սաղ գալիս նրանց հետ։

Այնպես ամենքին դուրեկան էր։ Ով մէկ անգամ տեսնում էր նրան, այնուհետև առանձին հետաքրքրութեամբ էր նայում նրա վրա։ Նրա գանգրահեր գեղեցիկ մարմինը և կանգուն ու քնքոյշ ականջները, նրա վառվռուն ալմաս աչքերն և արագավազ ու միշակ ոտքերը, մանաւանդ նրա բրգոտ և անհանգիստ պոչը՝ այնքան սիրելի և փայլալիկ էին Գիսակին, որ նա ամեն խաղից յետոյ՝ երբ շունը նրան անչափ ուրախացնում էր, իսկոյն փաթաթւում էր շան վզովը, համբուրում և ասում։

— Կեցցէ՛ Այմասիկս, արի՛ գնանք կարկանդակ օթաւ։
— Հա՛ֆ-հա՛ֆ, հա՛ֆ-հա՛ֆ, պատասխանում էր շունը ուրախաձայն և աջ ու ձախ թռչկոտելով, հետևում նրան։

Գիսակն ի՛նչ անէր-չանէր, ուր գնար-չգնար՝ Այմասն հետևում էր իր խաղընկերին։ Սա առաւօտեան արթնանալուց և լացեւելուց յետոյ՝ նախաճաշիկն առանց շանը չէր ուտի։ Դուրս գնար բակը՝ խաղալու կամ պարտէզ դրօններու, առանց ընկերի մի՛ քայլ չէր անի. մի խօսքով, քիչ էր մնում, որ Այմասը նրա հետ դպրոց էլ գնար։

— Այմասիկս, արի՛ գնանք, մատիտ առնենք։ Եւ երկու ընկերները՝ միմեանց հետ խաղալով ու վազվզելով գնում էին խանութ, մատիտն առնում և վերադառնում։

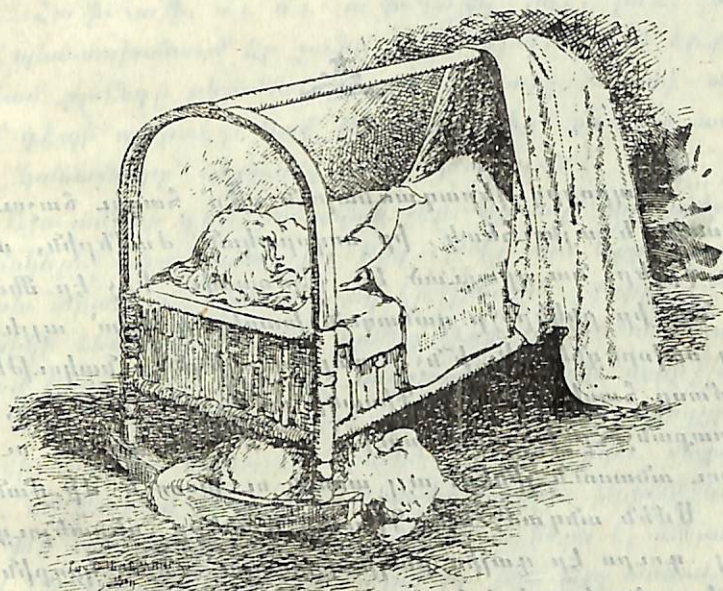
— Այմաս ջա՛ն, արի՛ նախաճաշիկ անենք։ Եւ շունը գնում էր. երկուսն էլ ուտում, կշտանում էին։

Երբ ամենայն ախորժակով նրանք նախաճաշում էին միասին, Գիսակը պայուսակն առնում էր ու պատրաստւում գպրոց գնալու։

— Տես, գպրոց եմ գնում, Լուսիկիս, լա՛ւ նայիր, պատւիրում էր Գիսակը շանը ու ինքը ճանապարհւում։

Այմասը՝ փոքրիկ տիրոջ պատուէրը մտքումը, մօտե-

նում էր Լուսիկին ու սկսում նրա հետ խաղալ։ Այնքան ժամանակ զբաղեցնում և փաղաքշում էր նրան, մինչև որ մայրիկը գործը վերջացնելով՝ օրօրոցը փափուկ-մափուկ պատրաստում էր և Լուսիկին պառկացնում քնացնելու։ Շունն իր անելիքը լաւ գիտէր։ Նա շատ անգամ էր տեսել, թէ ի՛նչպէս Լուսիկին քնացնելիս՝ Գիսակը նստում էր մօտը և մայրիկից սովորած նանիկն երգելով՝ օրօրում

«Ճիտ» էր անում Լուսիկին և մրափում

էր օրօրոցը։ Իսկ այժմ, Գիսակի բացակայութեան ժամանակ, կարծես թէ ինքն էր ուղում փոխարինել նրան։ Նա այնքան ժամանակ չէր հեռանում օրօրոցից, մինչև որ Լուսիկի աչիկներին քուն գալով, մուշ-մուշ քնում էր նա։ Մայրիկը տեսնում էր այս և գովաբանում նրան։

— Ա՛յ, շատ ապրես, Այմասիկ ջան, Գիսակը որ գայ՝ երկուսիդ էլ քաղցը կարկանդակ եմ տալու։

Այնուհետև Այմասը մայրիկի խօսքերից խրախուսւած՝

երբ Լուսիկին քնացնում էր՝ պառկում էր օրօրոցի տակը — ամեն անգամ ճիշտ միևնույն տեղը — գլուխը դնում էր իր թաթերին և պոչը ձգելով օրօրոցի ոտքի վրա՝ որպէս թէ «ճիտ» էր անում Լուսիկին և մրափում։ Այնպէս այս գրութեան մէջն անգամ ղղոյշ էր։ Մի փոքր ձայն, մի թեթև շարժում՝ և նա իսկոյն ոտքի էր ելնում և հսկում իր սիրելի Լուսիկին։

Պարոցից վերադառնալուն պէս՝ հազիւ ճաշում էր Գիսակը և այնուհետև, իր սովորական ժամերին, մինչև ուշ գիշեր, նա դբադած էր Այմասով։ Քիչ էր մնացել, որ նա իր ընկերոջը զանազան խաղերից զատ՝ այլև խօսել սովորեցնէր։ Եւ ի՞նչ... զարմանալի ընդունակութեամբ Այմասը հասկանում էր Գիսակի ամեն մի պատուէրը, նրա իւրաքանչիւր խօսքը։ Պասէիր՝ նա ո՛չ թէ անբան ու անլեզու անասուն լինէր, այլ ասուն ու խօսուն մի մանուկ։

Ամեն անգամ, երբ Գիսակը դասերը սերտելուց յետոյ դուրս էր դալիս բակը խաղալու՝ նրա կողքին անպակաս էր իր սիրելի ախպէրացուն, որ առանց դժւարութեան միշտ մասնակցում էր նրա բոլոր խաղերին։

— Սիրելիս, գնանք գնդակ խաղանք, ասում էր Գիսակը։

— Ո՛ւ ո՛ւ ա՛ֆ, հա՛ֆ-հա՛ֆ, այսինքն թէ՛ խաղանք-խաղանք, պատասխանում էր շունը և իսկոյն վազում էր դէպի բագի մի ծայրը, Գիսակի գլխացը կանգնում և նրա գնդակ ձգելուն սպասում։

— Ա՛ռ, բռնի՛, գոչում էր Գիսակը գնդակը չպատելով։

Շունը ծուր-ծուր էր լինում, ուրախաձայն կլանչում և ցատկում էր ու բերանով բռնում գնդակը, ապա տանում Գիսակի ոտների մօտ վայր գցում։ Իսկ երբ Գիսակի ձգած գնդակը պատահամբ կտուրը կամ փողօցն էր ընկ-

նում, իսկոյն Այմասը հաճում էր նրա յետևից և գլտնում, բերում էր ու կրկին յանձնում ընկերոջը։

Շատ անգամ՝ երբ գնդակախաղից ձանձրացած, Գիսակը ցանկանում էր պարտէզ մտնել ու հայրիկի նման մշակութիւն անել, դառնում էր շանը և ասում.

— Այմաս ջա՛ն, գնանք պարտէզ։

— Հա՛ֆ-հա՛ֆ, ո՛ւ ո՛ւ ա՛ֆ-հա՛ֆ, լա՛ւ, լա՛ւ, շա՛տ լա՛ւ, պատասխանում էր շունը և վազելով, գնում էր բա՜հը կամ քլունդը բերանն առնում ու քարշ տալով տանում դէպի պարտէզ։ Վամ թէ մարդերից քաղած աւելորդ կանաչները՝ բերանով դուրս թափում։

Այս ամենը դեռ բաւական էր։ Այմասը շատ անգամ իր ընկերոջ հետ կասես թէ երգում էլ էր։ Երբ Գիսակն ուրախ տրամադրութեան տակ էր լինում՝ վերցնում էր հայրիկի ձեռնափայտն և իրենց ուսուցչի նման «չափ» տալով երգում էր այդ օրը սովորած կամ մի ուրիշ ծանօթ երգ։ Շունը ոգևորւելով նրա մանկական քաղցր և զրաւիչ ձայնից՝ ծառս էր լինում յետին երկու ոտքերի վրա, աջ թաթով յենւում էր Գիսակի կողքին, ձախով կարծես թէ չափ էր տալիս տիրոջ նման և ինքն էլ ձայնակցում էր Գիսակին։ Սա՛ տեսնելով իր շան այդ տեսակ ընդունակութիւնը, կռանում էր, փաթաթւում նրա վզովը, գրկում էր նրան և ախպար համբուրում՝ նրա փափուկ, մետաքսապատ այտերը, դունչն ու աչքերը։

— Վեցցե՛ս, ախպէր ջան, կեցցե՛ս։ Իդէ հաղար անգամ ընդունակ և խելօք ես՝ մեր դպրոցի՛ ծոյլ աշակերտներից, որոնք մի բան սովորեցնելու համար՝ այնքան պատժում և առանց ճաշի են մնում։

Շունը՝ կարծես թէ հասկանալով այդ խօսքերը՝ աւելի աշխուժանում էր և նրա խելացի աչքերի մէջ նշմարւում էր սէր և ուրախութիւն։

Մինչ այս մինչ այն, օրը մթնում էր։ Երկու ախպէրացուները շտապում էին տուն՝ հայրիկի ու մայրիկի մօտ։

Այնտեղ էլ դարձեալ Ալմասն էր Գիսակին զբաղեցնողը։ Նա Գիսակի կողքին նստած՝ ամենայն հետաքրքրութեամբ լսում էր նրա կարդացածը և դիտում՝ զրքի մէջ նկար-

ւած դանազան պատկերներ։ Շատ անգամ նոյնիսկ՝ կարծես Ալմասն էր ուզում թերթել գիրքը, իսկ երբ Գիսակը յոգնում էր, յօրանջելով ասում էր նրան.

—Ջանի՛կա, քուհս տանում է, իսկոյն Ալմասն իր սովորական ծառայութիւնն էր անում նրան. կոշիկները, շորերը և զբոսարկը տանում էր իր մշտական տե-

նքն էլ ձայնակցում էր Գիսակին

զը պահում։ Մի խօսքով,

Ալմասը ո՛չ միայն Գիսակի հմուտ խաղընկերն էր և մտերիմ ակադէրացուն, այլև հաւատարիմ պահապանը և ուշագիւր սպասաւորը։

Պատահում էր շատ անգամ, երբ մայրիկը սաստիկ զբաղւած լինելով՝ դժւարանում էր տան բոլոր գործերը մենակ կատարել։ Թէև իրենց Ալմասը Գիսակի փոխանակ միշտ զբաղեցնում էր փոքրիկ Լուսիկին և այդպիսով հնարաւորութիւն էր տալիս մայրիկին իր գործին կենայտ, բայց և այնպէս մայրիկը դարձեալ ծանրաբեռնւած էր։ Բացի կար ու կարկատանից, տան մաքրութեան և շէնք ու շնորհքի հոգսը քաշելուց՝ այլև ամեն օր իրենց ընտանիքի մեծ ու փոքրի համար միշտ կեր ու խում էր պատրաստում՝ թէ ճաշերին և թէ նոյնիսկ գիշերները։

Եւ ահա, այս վերջին գործում մանաւանդ, խելօք շունը շատ մեծ օգնութիւն էր հասցնում մայրիկին։ Նա առաւօտեան կանուխ հայրիկի հետ «բազար» էր գնում. այնքան ժամանակ սպասում էր նրա մօտ, մինչև որ հայրիկն ամեն ինչ առնում էր, կողովի մէջ դարսում և ապա շանը տալով, ամենայն հանգստութեամբ պատուիրում էր.

—Ալմաս ջան, տուն տա՛ր, մայրիկին տո՛ւր. տե՛ս, ճանապարհին չուշանաս։

Շունը վրա էր յատկում, ատամներով պինդ բռնում կողովի տանգերից և մի քանի դրվանքայ ծանրութիւն ունեցող պաշարով ի կողովը թեթևութեամբ բարձրացնելով, չափ էր ընկնում՝ դէպի տուն՝ մայրիկին յանձնելու։ Ճանապարհին թէկուզ հազար մարդ փորձէր նրանից մի բան խելու, բա՛ս չէ՛, էնպէս պո՛ւկ էր անում և վազէվազ տուն հասնում, որ տեսնողները մնում էին զարմացած՝ նրա ճարպիկութեան վրա։

—Կեցցե՛ս շո՛ւն, վարձու մշակիցը հազար անգամ խնամքով է տանում ծանրոցը։

—Մի տե՛ս, Միսակ, էն շանը, տե՛ս ի՞նչպէս է վազում, կասես թէ բերանին ոչ ծանրութիւն կայ, ո՛չ էլ կողով։

—Ղոչաղ անասուն, երևի տէրը սովորեցրել է սրան, որ մսեղէն ու զանազան ուտելիքներն առանց փորձանքի և այդպէս խնամքով վաղեցնում է դէպի տուն:

Ահա այս ու այսպիսի զարմացական ու գովաբանական խօսքերով էին ցոյց տալիս մարդիկ իրենց համակրուած թիւնը դէպի Գիսակի շունը: Եւ նա արժանի էր... նա գիտէր,

Գնում քերում էր սրբիչը

որ մայրիկն իրեն է սպասում, որ Գիսակն առանց իրեն տեսնելու դպրոց չի գնալ—և ահա, շտապում էր տուն՝ ինչպէս մի գիտակ ու գործի գնացող մարդ և ինչպէս ընտանիքի մի հարազատ անդամ:

Տուն հասնելուն պէս, մայրիկն ու Գիսակը նրան դիմաւորում էին, կողովն ստանում և նրան մի օրէն պատառով հիւրասիրում:

—Այ շատ ապրես դու, Ալմաս ջան, մէկ էլ ինձ նեղութիւն չը տւիր՝ փողոց գնալու, ասում էր մայրիկը՝ շոյելով նրա գլուխը:

—Ալմասիկս, այսօր, մինչև իմ վերադարձը, տանից չը հեռանաս, մայրիկին կօգնես, Լուսիկին լոգացնելու է: Եւ շունը՝ որպէս թէ մի բան հասկանալով՝ Գիսակի օտքերի տակ պորտիկ-պորտիկ էր գալիս ու վընգվընգում:

Ալմասը շատ խելացի կենդանի էր. մէկ անգամ սովորածն երբէք մտքիցը չէր հանում, չէր մոռանում: Նա սուր յիշողութիւն ունէր, աչքով տեսածը՝ բանական մարդու պէս, կարծես թէ իւրացնում էր: Նա համարեա թէ եօթ-ութ տարեկան էր արդէն՝ Գիսակենց տանը ծնած, այնտեղ սնած ու մեծացած, այնտեղ վարժած ու սովորած: Եւ այդքան ժամանակամիջոցում տարեցտարի աւելի բացել, վարժել ու կրթել էր: Նրան այդ կրթութիւնը տւել էր Գիսակի հանգուցեալ եղբայրը՝ Տիգրանը, երբ Գիսակը դեռ երեխայ էր: Ինքը—Տիգրանը անժամանակ վախճանելով, ծնողները նրա յիշատակի համար խնամքով պահել, մեծացրել էին Ալմասին. ինչպէս իրենց հարազատ զաւակի սիրած ու փայլալաւ խաղընկերին: Ահա այսպէս, երբ Գիսակը եօթ-ութ տարեկան էր՝ շունն էլ գրեթէ նրան հասակակից էր, նրա հետ մեծացած և կրթւած: Ու եթէ այսօր նա այդքան ընդունակութեան տէր էր՝ այդ խնամքով պահելուն, լաւ կրթելուն և մէկ էլ նրա խելացիութեանը պէտք է վերադրել:

Իր սիրած ընկերոջ խօսքի համաձայն՝ շունը մայրիկի և Լուսիկի մօտից չէր հեռանում: Նա մայրիկի համար մի սպասաւորի չափ օգտակար էր, Լուսիկի համար՝ մի ծծօր: Զարմանալի կերպով օգնում էր նա մայրիկին մանաւանդ այն ժամանակ, երբ նա լոգացնում էր փոքրիկ Լուսիկին:

Հէնց որ մայրիկը լացքի տաշտակը դնում էր նրա տարանի վրա՝ տաք ու հով ջուրը մէջն ածում, երբ Լու-

սիկին մերկացնում էր և լողացնելուց յետոյ ջրից հանում նրա թմկիկ մարմինը սրբելու, իսկոյն Ալմասը վազելով գնում-բերում էր սրբիչը ու վիզն երկարացնելով՝ հասցնում մայրիկին։ Լուսիկը գիտէր, որ Ալմասիկն իրեն համար է բերել սրբիչը, ձեռքը մեկնում էր և թոթովում։

—Մայիկ, մայիկ, Ալմա...Ալմա...

—Հա, հա, բալա ջան, տես, նա էլ է օգնում քեզ լողացնելիս, պատասխանում էր մայրիկը, երբ մեծանաս՝ նրան կը պատես։

Եւ շունը՝ իր անելիքը կատարելուց յետոյ՝ այնուհետեւ հանգիստ սրտով կամ խաղում էր Լուսիկի հետ և նրան զբաղեցնում, կամ երբ նա լողանալուց յետոյ՝ անուշ քնում էր, շունը դարձեալ իր առաջնան ծառայութիւնն էր անում մայրիկին, օրօրում էր փոքրիկի օրօրոցը և հսկում նրան՝ քնած ժամանակ։

Չար աչքը միշտ նախանձոտ է լինում... Փողոցային տղաներից շատերը մի քանի անգամ փորձել էին գողանալ Ալմասին, բայց չէր յաջողւել, որովհետեւ՝ որքան նա իրենց տան ամեն մի անդամի հետ՝ մեծահոգի, համբերող և ներողամիտ էր, այնքան՝ օտարի, անծանօթի և կամ կասկածելի անձնաւորութեան դէմ՝ զարհուրելի, անհամբեր և զայրացկոտ։ Մանաւանդ գիշերները՝ նա առիւծ էր կտրում։ Երբ ամենքը հանգիստ քնած էին լինում, միայն նա էր, որ արծւի հսկողութեամբ դիտում էր տան չորս կողմը։ Մի ոտքը պարտէզումն էր, մէկը բակումն ու պատշգամբի վրա։ Մի բոպէ դէպի փողոցն էր ուշադիր լինում, իսկոյն կտուրն էր ցատկում, ձեռաց դռների առաջն էր հասնում և երբ հասկածելի ոչինչ չէր գտնում, գալիս էր պատշգամբ և իր սեփական տունիկում՝ պառկում էր ու մարդ մտնում։ Նա՝ թէև հասակով այնքան էլ մեծ չների ցեղիցը չէր, բայց և այնպէս՝ արտաքին էր ու չատիկ։

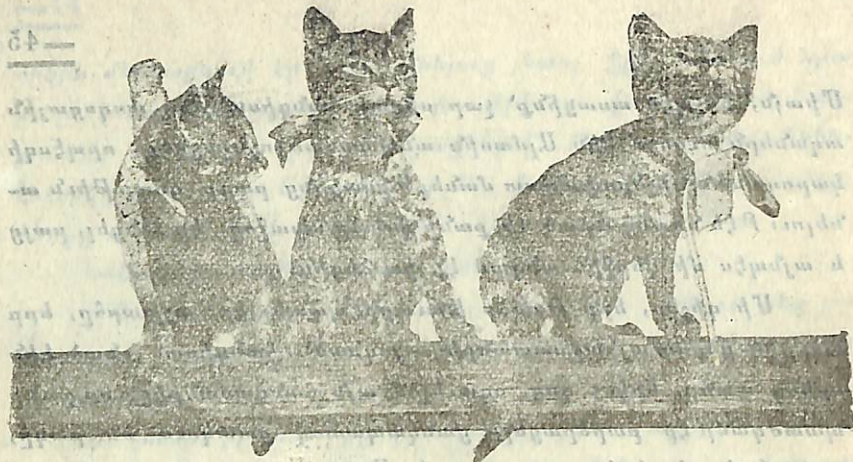
Տարիներ շարունակ նա ամենայն հաւատարմութեամբ անգրգիռ էր Գիսակենց տանը և ոչ մէկը նրանից ոչնչով դժգոհ չէր։

Միայն, ինչպէս ասացինք՝ չար սիրտը հանգիստ չէր. փողոցային տղաներն ուզում էին Ալմասին անպատճառ ոչնչացնել, որպէսզի կարողանան գիշերով ազատ մտնել Գիսակենց բազը՝ գողութիւն անելու։ Թէև նրանց արած մի քանի փորձը անաջող էր անցել, բայց և այնպէս մի վերջին անգամ էլ փորձեցին։

Մի գիշեր, երբ թանձր խաւարը պատել էր աշխարհը, երբ ժարդիկ ցերեկայ աշխատանքից յոգնած՝ հանգիստ քնած էին իրենց տանը, երկու գող, օգտւելով այն հանգամանքից, որ շունը պատժգամբ էր բարձրացել, ցանկապատով ցատկում են բազը, սակայն հազիւ երկու քայլ արած, Ալմասը վրա է հասնում և առիւծի նման յարձակւում թէ մէկի և թէ միւսի վրա։ Գողերը ստացած վերքից զայրացած, վրէժխնդիր են լինում շանից. նրանցից մէկը դաշոյնով հարւածում է շան գլխին, զանգը փշրում և ուղեղը ցրւում։ Ալմասը մնում է տեղն ու տեղը անշնչացած... ինքը զոհւում է և գողերին չէ թողնում, որ իր տիրոջ ընտանիքին որևէ վնաս հասցնեն։

Լուսանալուն պէս, Ալմասի սպանւելու լուրը տարածւում է ողջ թաղը։ Գիսակենց ընտանիքի մեծն ու փոքրն անասելի վշտի մէջ են ընկնում, Գիսակը տեսնելով իր սիրելի ընկերակցին մահւան սոսկալի դրկում, գրեթէ ուշաթափւում է... Անհուն վշտից նա օրերով ու շաբաթով այլևս չի կարողանում հանգստանալ։ Թէև Գիսակին մխիթարելու համար նրա ծնողները Ալմասին իրենց պարտէզի պատի տակը թաղեցին, որպէսզի նրա յիշատակը չը մոռացւի իրենց սրտից, բայց և այնպէս, որքան շուտ հանգստացան ուրիշները, այնքան Գիսակը համարեա թէ երբէք։ Անընդհատ լացն ու կոծը նրան ժաշում ու նիհարեցնում էին։ Մոռնիները տեսնելով իրենց սիրածուն զաւակի տանջանքը՝ նրա համար մի ուրիշ շուն են գտնում, բայց Գիսակը նրանով ոչ միայն չի ուրախանում, այլև մինչև անգամ երեսին էլ չի նայում։

Դառն յիշողութիւնները մնում են Գիսակի մտքում։ Մեծանալուց յետոյ էլ երբեմն երբեմն Գիսակը գնում էր իր սիրելի ընկերակցի գերեզմանին այցելութեան և մտաբերում նրա հետ անցկացրած օրերը։

Մ Ա Յ Ի Կ Ի ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ուր բացելուն պէս՝ իրարանցում էր ընկնում ծիծեռնակի փորրիկ ձագերի մէջ։ Հազիւ մի քանի օր էր, որ նրանք ծնւել էին մեր պատշգամբի տանիքի տակ եղած հին բնում։ Ամբողջ գիշերը, հարիկի ու մարիկի հըսկողութեան տակ, հանգիստ քննուց յետոյ՝ երբ ծագում էր գոգ առաւօտը, նրանք էլ իսկոյն զարթնում էին և, բաց անելով իրենց լայն ու տափակ կտուցները, ծըլծըլում էին անդադար և ուտելիք ուզում...

Նրանց ծըլոցից քնահարամ էին լինում մերոնց Փիսիկը, Միսիկն ու Փսփսուրիկը և գողցող գնում էին պատշգամբի ճաղակալի վրա նստում ու, բերանների ջուրը գնալով, դիտում էին վերև, տանիքի տակը հիւսւած բնին, նրա մէջ խլ-պլլտող ծիծեռնակի սիրուն ձագերին։

—Ա՛խ, թէ ճանկս կրնկնէք, էնպէս չամփեմ գլխներիդ ու խժռեմ ձեզ, որ փետուրներդ անգամ չը մնան... մտածում էր Վարսենիկի Փիսիկը և վիզը թեքած դիտում նրանց։

—Օհ, ի՛նչ անուշ միս կունենան է... էրնէկ կըլի, որ ձեր մսի համը տեսնեմ, փսփսում էր ինքն իրեն Իս-

կուհու Միսիկն աչքերը չոած, ուղիղ ձագերին նայելով։

— Էնպէս բամփեմ գլխներիդ, որ տեղներիցդ անգամ չը շարժւէք, մտածում էր Բարդիկի Փրսփրսուրիկն և դունչը ցից ձագերին էր նայում միայլաւ։

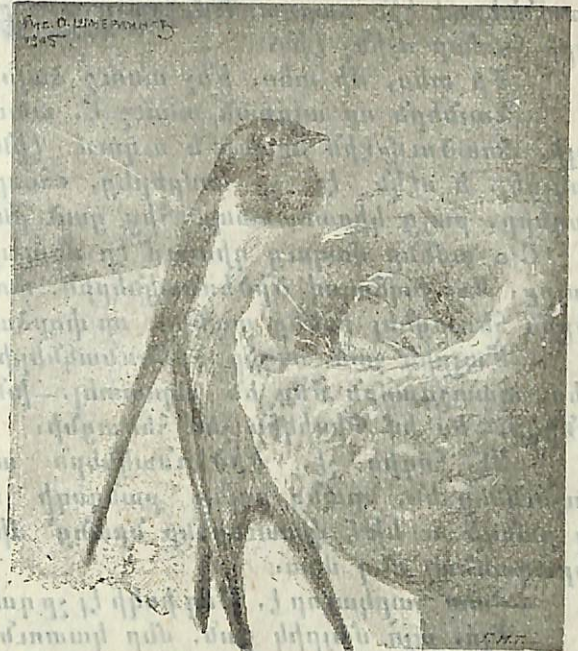
Մինչ այսմինչ այն, ձագերն արգէն առաւօտայ նախաճաշիկն էին անում։ Հարիկն ու մարիկը միմեանց յետևից ի՛նչ ասես որ չէին բերում նրանց համար. հաստիկ ճանճ, մսալի մորեխ, չաղ-չաղ միջատ, մի խօսքով՝ շատ, շատ-շատ բաներ...

Հէնց որ ծնողները որսից վերադառնում էին կտուցներում որևէ բան բռնած, թառ էին լինում բնի վրա և կտուցները մօտեցնելով ձագերին՝ դեռ մէկի, յետոյ երկրորդի և ապա հերթով միւսների բերաններն էին դնում բերած որսը։

—Վիստ, վիստ, վիստ, այսինքն թէ՛ «ինձ, ինձ, ինձ», աղմկում էին միւսները մէկ-մէկու յետևից։

—Ծիւ, ծիւ, ծիւ.—լաւ, լաւ, լաւ», պատասխանում էին ծնողներն և իսկոյն յետ գնում որսի։

Փիսիկի, Միսիկի և Փսփսուրիկի համբերութիւնը հատել էր։ Թէև մերոնց մանուկները ամեն օր նրանց կարկանդակով էին կշտացնում և վզներն էլ գոյնզգոյն ժա-

Թառ էին լինում բնի վրա

պաւէններով էին զարդարուած, իսկ անոնք որոնք կատու-
ների համար ոչինչ էին:

—Մի տես, մի տես, ինչ անուշ ձայն ունեն է:

—Ձայներն որ այդքան անուշ է, ապա միսներն ինչ
կըլի, մտածում էին նրանք և ուզում էին փորձել վերև
մագլցել. և մէկն էլ չը համբերեց, «հօպ», թռաւ դէպի
ձագերը, բայց կիսաճանապարհից ցած ընկաւ:

Այս ամենը վաղուց դիտում էր մերոնց մանուկների
մայրը: Սա, խղճալով ծիծեռնակներին, մտածեց կատու-
ներին հեռացնել իրենց տանից, որ փորձանք չը պատահի:

—Մայրիկ ջան, հազիր ծիծեռնակներին դուրս անենք,
տես, պատշգամբն ճնց են աղտոտել,—խնդրում էր Վար-
սենիկը,—ես իմ Փիսիկին չեմ հեռացնի:

—Զէ, հոգիս չէ, ծիծեռնակներն արդար և ազնիւ
թռչուններ են, նրանց բոյնը քանդողի տունը Ըստաժ
կը քանդի ու եթէ վիրաւորենք նրանց՝ միւս տարի էլ չեն
վերադառնայ մեզ մօտ:

—Զատ հարկաւոր է, թող իսկի էլ չը գան, ասում էր նա:

—Այո, այո մայրիկ ջան, մեր կատուներին պապոնց
տուն տանենք մինչև որ ձագերը կը մեծանան ու ազատ
կը թռչեն, միջամտում էր խելօք Իսկուհին:

—Հէնց այդպէս էլ կանենք: Դիտէ՛ք սիրելիք, պէտք է
աշխատել ծիծեռնակներին իրենց, ձագերով միշտ անփորձ
պահել, որովհետեւ ով նրանց սպանի՝ նրա ընտանիքը
կանքախտանայ և զաւակները համը ու լըբ-լըբան կը ծնեն:

—Ի՞նչու, մայրիկ ջան, ինչու կը լինեն լըբ-լըբան:

—Ծիծեռնակների մեղքիցը: Զէ որ նրանք էլ ծնողներ
են և սիրում են իրենց զաւակներին, պատասխանում էր նա:

Միւսը օրը կատուները պապոնց տանն էին, ուր և
մնայու էին մի առժամանակ, որպէսզի ծիծեռնակի ձա-
գերն ազատ ու անփորձ մեծանան...

Այդպէս էր մայրիկի կարգադրութիւնը:

Վ Ե Ր Զ

ԵՆՈՐՈՒԹ.—«Մանկական Ելբօմ»-իս առաջին փնջի սպառելուց խրախու-
ւած, հրատարակում եմ նրա երկրորդ փոփոխութիւնը, որի մէջ եղած պատմածքներից ու
ոտանաւորներից մի քանիսը թէև արտատպութիւններ են «Հասկեր»-ից, բայց բա-
րեփոխուած և պատկերաւորաժ: Հրապարակ հանելով այս հատըստը՝ նախորդի
նման գնում եմ պաշտօնակից ընկերներին և տնայաւոր քննադատների յորջ ուշադրու-
թեան տակ, որոնց ճշմարիտ խօսքն ինձ համար շատ թանկագին կը լինի:

Խորին շնորհակալութիւն «Հասկեր»-ի խմբագրութեան, որ հնարաւորութիւն
տւեց ինձ օգտուել իր կրիչներից: ԵՄԿ. ԱՂԱՐԱՐ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0399126

ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

1. «Մանկական արամ» փունջ առաջին (սակաւորիւ)	20 Կ.
2. «Փահլեան արադաղը»	6 Կ.
3. «Այծարած Դազոն»	6 Կ.
4. «Զալօի էշը» (սպառաւ)	3 Կ.
5. «Գուլեանի մատաղը»	7 Կ.
6. «Գիւղական ցեցեր» Ա. մաս	0 Կ.
7. «Մանկական արամ» փունջ երկրորդ	20 Կ.

ՊԱՏՐԱՍՏ ԵՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ա

Բ

ԻՄ ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՄ

ՀԱՄԱՐ

1. Հոռնձ ու փունջ.	6. Գաղափարի հերոսը.
2. Պապիս ձին.	7. Երեքը մի զրօշ, պիւճ 2 գոր.
3. Ո՞վ էր մեզաւոր, կատ. 2 զոր.	8. Բեմի քարոզիչը, (Թիֆլ. Տալ քան. կեանքից).
4. Ուսանաւորներ.	9. Արցունքի աղբիւրը (սառն).
5. Փափախի մթնի զսրոցը.	

Մատուցում է Թիֆլիսի և գաւառների բոլոր բնակիչ
գրադատների մօտ